

HET ROOD VAN HET GOUDEN PLEIN

*Een interview met
Marko Ivan Rupnik sj
over kunst, geloof en evangelisatie*

door Nataša Govekar

INHOUD

Inleiding	9
Eerste dag: De uittocht uit het subjectivisme	17
Tweede dag: De kerk geeft uitdrukking aan de Kerk	57
Derde dag: Ook de kunst komt de kerk binnen door het doopsel	85
Vierde dag: De taal eigen aan de liturgische kunst	103
Vijfde dag: De eschatologische horizon van de christelijke creativiteit	139
Zesde dag: De kunst van de gemeenschap	193
Zevende dag: De weg naar de transfiguratie	207
Over de auteurs	235

INLEIDING

Marko Ivan Rupnik sj is een internationaal gerenommeerd kunstenaar. Zijn meer dan honderd mozaïeken versieren grote kathedraalen, populaire heiligdommen en kerken en kapellen in vele landen. Hij kreeg erkenning toen hij in opdracht van paus Johannes Paulus II de Redemptoris Mater-kapel in het Vaticaan verfraaide. Hij wordt gevoed en geïnspireerd door de oude spirituele en artistieke traditie van de vroegchristelijke en Byzantijnse periode, het onderwerp van zijn lange en diepgaande studie, zonder hierbij de Romaanse stijl te vergeten. Maar ook weet hij zijn werken een modern tintje te geven, waardoor deze traditie echt tot leven komt. Zijn kunst is geen product van toevalligheden. Ze wordt ondersteund door een samenhangend en gearticuleerd theologisch concept, gekoppeld aan spiritualiteit en persoonlijke ervaring.

In de ontmoetingen van Marko Rupnik met Nataša Govekar worden verschillende aspecten aan de orde gesteld die – in elk geval in hun literaire vorm – zeer symbolisch over een periode van een week plaatsvinden. Het is onmogelijk om zelfs maar een kort overzicht te geven van alle thema's die in deze dagen aan bod komen. Ik zal me dus tevreden stellen met het aangeven van een paar aspecten die het meest mijn aandacht hebben getrokken. En aangezien in deze dialogen de verschillende thema's steeds opnieuw worden opgepakt en bekeken zonder ze tot een systeem te maken, wil ik ook geen poging doen om een systematische synthese van het geheel te maken.

De eerste dag begint met een reflectie over het geloof en het belang hiervan in het christelijk leven, de levende ontmoeting met Christus,

de Zoon, die ons laat leven als zonen en dochters van God, het priemaat van het zijn boven het handelen, het belang van de persoon en zijn relationaliteit, vertrekkend vanuit de Drie-ene God. De noodzaak om de subjectiviteit te overwinnen wordt benadrukt, om in de sfeer van de liefde te geraken, die ons aantrekt, voorafgaat en omarmt. Evangelisatie is in die zin aantrekkingskracht.

En dit alles in de Kerk, waarvan de kerk een icoon is – de tweede dag. Op deze dag gaan we directer in op de reflectie over de kunst. In de Oudheid was de kunst noodzakelijkerwijs verbonden met de schoonheid, die de horizon verbreedt, die met de ander verbindt en zo de ervaring van schoonheid tot een ervaring van eenheid maakt. Abstracte of figuratieve kunst? Rupnik twijfelt er niet aan: opdat iets spiritueel zou zijn, moet het niet abstract noch etherisch zijn, anders zou God geen mens geworden zijn. De Geest openbaart het aangezicht van Christus, in de Geest voltrekt zich de overgang van het eeuwige Woord naar het mensgeworden Woord, geboren uit de maagd Maria. Het is de Geest die ons in het gebed leidt voor het aangezicht van Jezus, die de Vader openbaart. Terugkerend naar de Kerk en naar de kerken, verhindert de leegte van de moderne kerken dat ze iconen van de Kerk zouden zijn, heilige ruimtes. Het gebouw waarin de liturgie wordt gevierd, moet een organische relatie hebben met het Lichaam van Christus dat zich in het gebouw bevindt, en de zichtbaarheid ervan moet ‘leesbaar’ zijn. De kunst moet deelnemen aan de schoonheid die de mensgeworden Lógos is, om zo het geloof van de Kerk tot uitdrukking te brengen.

Daarom dienen we tot het aangezicht van Christus te komen – en zo zijn we al op de derde dag. Dit is het punt van aankomst, niet van vertrek. Christus, de Zoon, maakt ons tot zonen en dochters. De kunst moet de kerk binnengaan door haar eigen doopsel, door de liefde en de gehoorzaamheid van het geloof. De christelijke kunst van de eerste eeuwen streefde daarom niet naar de formele perfectie van de hellenistische wereld, de Byzantijnse kunst of de symbolische kunst van de Romaanse wereld of de gotische kathedralen deden dat evenmin. Dat komt omdat men altijd de ruimte moet laten voor Gods tussenkomst.

Inleiding

Christus openbaren: dat is de zorg van de christelijke kunst. In de vroegchristelijke periode is de kunst heel eenvoudig, gebaseerd op het realisme, op de ideale inhoud die door deze realiteit wordt gecommuniceerd, en op de communicatie van Christus zelf die aanwezig is. Deze kunst spreekt de hele persoon aan: daarom hebben de eerste christenen hierop vertrouwd. Het is ook nu nodig dit zo te doen, om het geheel en het organische aspect te hervinden, een taal die in staat is om de kennis te communiceren die ons naar het eeuwige leven leidt. Een kunst die de objectiviteit van het geloof van de Kerk als schoonheid probeert uit te drukken. Het ware en het schone worden geopenbaard in de menswording van Jezus Christus en worden zo ook in ons, de Kerk, zijn Lichaam, weerspiegeld. Alles wat in de Kerk is, dient een anticipatie te zijn op de getransfigureerde wereld, met inbegrip van datgene waaraan de liturgie ons deelachtig maakt en wat de evangelisatie mogelijk maakt. Liturgische kunst moet de normen van de liturgische taal, van het essentiële volgen en niet van de esthetiek.

Vierde dag: we dienen daarom op zoek te gaan naar de taal van de liturgische kunst. Het is een taal die deze wereld en de volgende wereld, de wereld hier beneden en die van het paradijs met elkaar verbindt. Het is de taal van het symbool, wat inhoudt dat men zelf betrokken is bij de transfiguratie naar het goddelijke, naar een realiteit die eeuwig leeft. Het symbool spreekt voor zich, het hoeft niet te worden uitgelegd. Het symbool onthult, communiceert en betreft de ander. Daarom is het symbool ook inherent aan het geloof, waardoor begrepen wordt dat het hele leven verband houdt met Christus. Het in zichzelf toelaten van een symbool leidt tot de schoonheid en de liefde, tot het je-geliefd-weten, de diepste behoefte van ons allemaal. Het is de liefde die zo een ware taal schept, waarvan de inhoud Gods liefde voor de mens is. De taal van de liturgische kunst onthult de wereld vanuit het oogpunt van de verlossing door Christus. De Kerk is de plaats waar dit heil wordt gevierd. De taal die geschikt is voor deze plaats is de taal die door de Heilige Geest wordt voorgesteld. Er is een verband tussen het leven in de Geest, het liturgische leven en de artistieke taal. De icoon is misschien wel de duidelijkste uitdrukking hiervan. De kunst van Rupnik wil de Kerk van vandaag, met de

beelden van vandaag, de herinnering aan het geloof van het eerste millennium bieden. De gewijde kunst in het Westen – en hier verwijst Rupnik naar Joseph Ratzinger – kan alleen terugkomen door de ontmoeting met het Oosten.

Het lijkt erop dat de vijfde dag langer is dan de andere dagen. Hier wordt gesproken over de betekenis van de christelijke creativiteit: deze komt van Pasen, van de verrezen Christus, ze heeft daarom een eschatologische horizon. Elke menselijke ‘schepping’ heeft enkel zin als ze een openbaring is van de redding van de mens. Laten we daarom terugkeren naar Christus. Er is geen andere vervulling van de mens dan ‘god-menselijk’ te zijn en te worden: dit is de ware maatstaf voor de mens. De mens alleen brengt geen verlossing, want alles wat we doen is altijd onderworpen aan de dood. Echte schoonheid onthult iets dat eeuwig blijft en iets wordt pas werkelijk mooi als het ook waar is en daarom eeuwig. Zonder andere mogelijkheden uit te sluiten, weten christenen dat de horizon van creativiteit eschatologisch is en zij ervaren in de liturgie het vermogen om volgens een nieuwe kwaliteit te creëren. Natuurlijk scheppen ze niet uit het niets, maar de realiteit van de creaties in Christus gaat van vergankelijk naar onvergankelijk, ze wordt getransfigureerd. De liefde van de Vader is de plek waar deze transformatie kan plaatsvinden. Het is de Vader die ons weer in Christus deed leven. We zijn al waar Christus is; dit is ons vaderland. Hij geeft toegang tot de definitieve wereld, waarvan we hier en nu al de eerste vruchten hebben. Gewijde kunst neemt op een bepaalde manier al deel aan de toekomstige wereld, ze laat ons de dingen zien zoals we die in Christus zien. We kijken naar de dingen vanaf het einde, niet zoals ze gezien worden vanuit deze wereld, waar zonde en dood overheersen. De Eucharistie is de plek waar deze verwachting steeds duidelijker wordt. De kunst verandert zo in liturgische kunst. Een passage over de derde dimensie is interessant: deze bevordert de visie waarbij we kijken van de dingen van deze wereld naar omhoog. In de liturgie wordt dit perspectief echter omgedraaid: men gaat van Christus naar ons, wij nemen plaats aan zijn tafel, niet Hij aan de onze. Het uitgangspunt van de kunst kan daarom niet anders zijn dan de visie van de Pantocrator, en niet onze eigen zienswijze. Met

Inleiding

de taal van deze wereld manifesteren onze werken alleen onszelf. De taal van de gewijde kunst moet tegelijkertijd het ingrijpen van God en de geschapen werkelijkheid laten zien; de waarheid volgens God en de menselijke werkelijkheid die in gemeenschap met God tot stand is gekomen. Het mysterie komt aanwezig als je de zwakke en sterfelijke mens ziet, die het ingrijpen van God toelaat. De zin van de schepping is het voeden en onderhouden van de relatie van de mens met God en de transfiguratie van de schepping is geënt op het leven van Christus. Dit is cruciaal, en niet de perfectie van de vorm, want Christus voegt aan de werkelijkheid geen betekenis van buitenaf toe, maar brengt tot vervulling wat reeds in de schepping, die uit het niets door Hem en in Hem geboren is, te vinden is; in Christus bereikt de schepping haar volheid. Als de kunst dit communiceert, draagt zij bij aan het leven in geloof en aan de volmaaktheid van het morele leven. We dienen mensen te helpen om na te denken over de geestelijke betekenis van 'de gebeurtenis Christus', van zijn passie en opstanding, dat wil zeggen: in Jezus die lijdt, moet men de Verlosser van de wereld aanschouwen. De christelijke kunst toont de omvang van het lijden en de 'getransfigureerde en transfigurerende' dimensie ervan. Pijn en lijden worden er niet in ontkend, maar niet enkel dit tragische aspect van de werkelijkheid wordt getoond; het doel van de kruisweg wordt er ook in geopenbaard. We dienen de diepere betekenis van de gebeurtenissen te ontdekken en niet alleen de perfectie van de vormen te zoeken. De formele perfectie is niet van deze wereld en daarom misleidt deze perfectie mij en wordt zo een obstakel op mijn weg. Perfectie wordt bereikt op de manier van God, niet op de onze. God heeft de mensheid gered door de dood van zijn Zoon, waar geen plaats is voor formele volmaaktheid. Alleen met deze eschatologische visie laat de kunst de verlossing door God zien en in de kracht van de Geest brengt ze mij daar waar alles op een definitieve manier wordt gezien. Alleen geworteld in Christus en in de Kerk, en door het werk van de Geest, kunnen we genieten van zijn overwinning, van de nieuwigheid van het leven dat geleefd en niet alleen gezien wordt. In de kunst dient men niet alleen een Bijbelse episode te laten zien, zoals de kruisiging, in zijn fenomenologische structuur. Wat te zien moet zijn, is dat de gekruisigde Jezus de Zoon van God is. De figuratie in de gewijde kunst

is niet vrij gekozen, maar moet gebeuren in gehoorzaamheid aan de Geest die ons zijn geestelijke visie geeft, want alleen de Geest kan ons het onzichtbare in het zichtbare doen contempleren. Een contemplatie, niet van ideeën, maar van gebeurtenissen; een geestelijke lezing van de geschiedenis, vooral van het verhaal van Christus.

De gemeenschap is het thema van de zesde dag. Rupnik vertelt over zijn persoonlijke ervaring en over de kunstenaars van het Centro Aletti, die van verschillende nationaliteiten en achtergronden zijn, maar die verenigd zijn in het gebed, in de viering van de Eucharistie, in het bewustzijn dat ze leden zijn van het Lichaam van Christus. In deze dynamiek kan men het gezicht van Christus en van de heiligen gaan tekenen. In deze gezichten zijn de ogen het belangrijkste. Deze zijn groot omdat ze naar ons kijken. Voor we hen zien, worden we al door hen gezien. De heiligen, verlost door Christus, kijken ons vanaf de muren aan. Het gezicht van Christus, teder maar ook sober, dat we kunnen zien in de verschillende levensomstandigheden, bereikt ons in elke situatie waarin we ons bevinden. Dit is de reden voor de kenmerken van de taal van het mozaïek: de vereenvoudigde figuur, het zuivere, open en heldere gezicht. Het werk van de kunstenaars, op de verschillende bouwplaatsen, begint altijd met de Eucharistie; zonder de gave van de Geest kan het beste menselijke vakmanschap het hart niet raken. En zo groeit het werk ook in de samenwerking van iedereen, van het lichaam, niet volgens een volledig vastgelegd project, want het 'ware project' is het Lichaam van Christus, de opbouw van de Kerk.

De week wordt afgesloten met 'de weg naar de transfiguratie'. De hele schepping is geroepen om getransfigureerd te worden, volgens Paulus (Rom 8,19-22). Want alle materie, zelfs de stenen, draagt de 'code van de Lógos' en wil het decor zijn voor de openbaring van Gods liefde in Christus. Daarom moet de theologie ook doorheen de materie spreken. De materie is gevarieerd, zoals ook het mozaïek gevarieerd is, waardoor de harmonie van diversiteit ontstaat. Als de materie met liefde wordt bewerkt, dan wordt ze getransfigureerd, zoals dat gebeurt met de mens die door Christus wordt opgenomen.

Inleiding

Zo drukken de verschillende mozaïekstenen de gemeenschap uit; ze zeggen allemaal hetzelfde, maar elk op zijn eigen manier. Rupnik legt de redenen voor de tafereelen en de figuren in de mozaïeken uit: de aankondiging aan Maria, Johannes de Doper, de doorboorde zijde van Jezus, het proces van het maken van een mozaïek, de keuze van de kleuren, met name de betekenis van het goud. Ook voor de armen is de schoonheid belangrijk... Verschillende elementen die zonder zichtbare volgorde met elkaar verweven zijn, alsof op de laatste dag van het interview moest verschijnen wat de voorgaande dagen nog niet was verschenen. En dan de samenvatting van de zevende dag, die op zijn beurt de samenvatting van de hele week lijkt: 'Als wij, in de genade van God, met de materie van de wereld en door het licht van de transfiguratie, iets kunnen afbeelden waarin de mysterieuze figuur van het Rijk Gods doorschemert, toch zijn we niet staat om deze wereld te doen overgaan in het Rijk Gods. De vinger van Gods hand moet al deze dingen komen aanraken, opdat ze zouden samenvallen met hun ware realiteit, zoals de exacte afbeelding samenvalt met het origineel.'

In de gesprekken van deze intense week vindt de lezer een overvloed aan ideeën die hem zullen helpen om de kunst van pater Marko I. Rupnik en zijn atelier te begrijpen en om zijn mozaïeken beter te contempleren. Het is de moeite waard een duik te nemen in dit avontuur, dat u grote verrassingen zal brengen.

+ kardinaal Luis F. Ladaria